

ԿԱՐԾԻՔ

Էդիտա Ալթունյանի «Տարածաժամանակային հարաբերությունների արտահայտությունը Ղարաբաղի բարբառում» թեմայով՝ Ժ.02.01 «Հայոց լեզու» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության վերաբերյալ

Ընդհանուր գնահատականը և թեմայի արդիականությունը

Էդիտա Ալթունյանի «Տարածաժամանակային հարաբերությունների արտահայտությունը Ղարաբաղի բարբառում» ատենախոսությունը նվիրված է Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի իմաստային-թեմատիկ երկու խմբերի՝ տարածական և ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող բառամիավորների համակողմանի քննությանը: Հետազոտության առարկայի ընտրությունը գիտականորեն հիմնավորված է և արդիական է:

Տարածությունն ու ժամանակը մարդկային ճանաչողության, աշխարհի լեզվական կադապարավորման և հաղորդակցական փորձի հիմնական կատեգորիաներից են, իսկ դրանց բարբառային արտահայտության ուսումնասիրությունը կարևոր է բառագիտության, իմաստաբանության, պատմական լեզվաբանության, բարբառագիտության և լեզվամշակութաբանության համար:

Թեմայի արդիականությունն առանձնապես ընդգծվում է պատմական ներկա իրադրության պայմաններում: Արցախի հայաթափումից հետո Ղարաբաղի բարբառը կտրվել է իր բնատարածքից, և դրա հետևանքով մեծացել է բարբառի գործառական սահմանափակման, այլ լեզվական տարբերակների ազդեցությանը ենթարկվելու և աստիճանական նահանջի վտանգը: Այդ պայմաններում բարբառային նյութի արձանագրումը, համակարգումը և գիտական մեկնաբանությունը նաև մշակութային պահպանության նշանակություն ունեն: Հեղինակն իրավացիորեն բարբառը դիտարկում է որպես լեզվի պատմական հիշողության, ժողովրդական կենսափորձի և աշխարհընկալման անմիջական կրող:

Ատենախոսության նպատակը ձևակերպված է հստակ՝ Ղարաբաղի բարբառում տարածական և ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող բառամիավորների ծագումնաբանական, բառակազմական, իմաստաբանական և գործառական առանձնահատկությունների բացահայտում: Նպատակին համապատասխան առաջադրված խնդիրները տրամաբանական են և փոխկապակցված՝ նյութի առանձնացում ու համակարգում, ծագումնաբանական և կառուցվածքային քննություն, իմաստային դասակարգում, գործառական նկարագրություն, տարածական ու ժամանակային իմաստների փոխհարաբերության բացահայտում և դրանց կապի մեկնաբանում ժողովրդական լեզվամտածողության ու ընկալումների համատեքստում:

Աշխատանքի կառուցվածքը, նյութը և մեթոդաբանությունը

Աշխատանքը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից՝ համապատասխան ենթաբաժիններով, եզրակացություններից, համառոտագրությունների և օգտագործված գրականության ցանկերից: Ներածության մեջ ներկայացված են թեմայի ուսումնասիրվածության աստիճանը, արդիականությունը, նպատակը, խնդիրները, մեթոդները, գիտական նորույթը, տեսական ու գործնական նշանակությունը և

սկզբնաղբյուրները: Հեղինակը հենվում է Հ. Աճառյանի, Գ. Ջահուկյանի և այլ հայ լեզվաբանների՝ բառապաշարի իմաստային-թեմատիկ խմբավորման և բարբառագիտական քննության սկզբունքների վրա՝ որպես հիմնական դասակարգման ելակետ ընդունելով Գ. Ջահուկյանի մոտեցումը:

Ուսումնասիրության աղբյուրագիտական հիմքը լայն է: Օգտագործվել են Ա. Սարգսյանի «Ղարաբաղի բարբառի բառարանը», Հ. Աճառյանի բառարանագիտական և բարբառագիտական աշխատությունները, «Հայոց լեզվի բարբառային բառարանը», բանահյուսական ժողովածուներ, Արցախի տարբեր խոսվածքների վերաբերյալ մենագրություններ, ինչպես նաև կենդանի խոսքից քաղված օրինակներ: Հատկանշելի է, որ բառերի իմաստները և գործառույթները հաստատվում են բնագրային օրինակներով. դա աշխատանքը զերծ է պահում գուտ բառարանային վերապատմությունից և հնարավորություն է տալիս ներկայացնելու միավորների հաղորդակցական արժեքը:

Կիրառված են նկարագրական, համեմատական, վերլուծական և ինդուկտիվ մեթոդները: Ընտրված մեթոդները հիմնականում համապատասխանում են առաջադրված խնդիրներին, իսկ բառագիտական, ստուգաբանական և գործառական քննության համադրումը հետազոտությանը հաղորդում է բազմակողմանիություն:

Ատենախոսության գլուխների գիտական գնահատումը

Առաջին գլուխը՝ «Տարածական հարաբերությունների արտահայտությունը Ղարաբաղի բարբառում», կառուցված է ներքին տրամաբանությամբ: Հեղինակը տարածական հարաբերությունների բառային համակարգի առանցքում դնում է «տեղ» բառը և բացահայտում դրա լայն իմաստային դաշտը, բառակազմական արտադրողականությունը և նյութական իմաստներից դեպի վերացական ու գործառական նշանակություններ կատարված անցումները: Հաջող են հատկապես այն դիտարկումները, ըստ որոնց՝ «տեղ» արմատով կազմությունները ներկայացվում են որպես տարածական փորձի հիմքով ձևավորված ճանաչողական կադապարներ:

Գլխում համակարգված են տարածական սահման ու կառուցվածքային մաս, ուղղություն ու շարժում, կողմնորոշում արտահայտող բառամիավորները, ինչպես նաև հարցական և ցուցական դերանվանական ձևերը: Արժեքավոր է բնիկ և փոխառյալ միավորների համադրական քննությունը, որը հաստատում է փոխառությունը հաճախ չի փոխարինում բնիկ միավորին, այլ ձևավորում է հոմանշային շարքեր և իմաստային տարբերակումներ: Ուշագրավ են նաև հորիզոնի կողմերի բարբառային արտահայտիչների՝ բնական միջավայրով պայմանավորված մեկնաբանությունները: Այս դիտարկումները լեզվական փաստը կապում են տարածական կենսափորձի հետ:

Երկրորդ գլուխը՝ «Ժամանակային հարաբերությունների արտահայտությունը Ղարաբաղի բարբառում», աշխատանքի առավել ծավալուն հատվածն է: Այստեղ քննվում են ժամ և ժամանակ հասկացությունների անվանումները, օրվա պահերը, օր, շաբաթ, ամիս, տարի և տարվա եղանակ հասկացությունները, ժամանակի ամրակայման ժողովրդական ձևերը: Հեղինակը ներկայացնում է և՛ բառերի ծագումնաբանությունն ու բարբառային հնչատարբերակները, և՛ դրանց իմաստային սահմանները, գործածության հաճախականությունը, հոմանշային հարաբերությունները և մշակութային ենթաշերտերը:

Հատկապես հաջողված է ժամանակի ամրակայման ձևերի եռամաս դասակարգումը՝ ըստ պատմական դեպքերի ու դեմքերի, առօրյա կենցաղակարգի և ազգային ու կրոնական տոների: Այս բաժիններում ժամանակը դիտարկվում է իբրև հանրային հիշողությամբ, գյուղատնտեսական աշխատանքով, ընտանեկան կենցաղով, ծիսակարգով և տոնացույցով կազմակերպվող փորձառություն: *Նոյին թըվին, նաբուն դիրվին* և այլն տարբեր պատերազմների կամ իշխանավորների ժամանակները մատնանշող կապակցությունները, աշխատանքի փուլերով և տոներով ժամանակ որոշելու ձևերը կարևոր ազգագրական-լեզվաբանական նյութ են: Հեղինակը համոզիչ ցույց է տալիս, որ ժողովրդական լեզվամտածողության մեջ վերացական ժամանակը ճանաչելի է դառնում կոնկրետ իրադարձության, գործողության կամ կրկնվող ծեսի միջոցով:

Երրորդ գլուխը՝ «Տարածության և ժամանակի փոխկապակցվածությունը լեզվամտածողության մեջ», կատարում է նախորդ երկու գլուխների ընդհանրացնող գործառույթը: Այստեղ քննվում են տեղ>ժամանակ և, առանձին դեպքերում, ժամանակ>տեղ իմաստային անցումները, տարածական ու ժամանակային նշանակություններ համատեղող միավորները և դրանց ճանաչողական հիմքերը: *Գյահ/գյահ, վայրկյան, ատեան, ժամ, դաթ, հրէտա(ն)/հէտա(ն), տէն/տըէն, տէս/տըէս, վրա, մեջ, մոտ, մինչև, առաջ* միավորների վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե ինչպես են տարածական դիրքը, ուղղությունը, սահմանը, միջակայքը և հաջորդականությունը վերաիմաստավորվում ժամանակային հարաբերությունների դաշտում:

Գլխի տեսական առավելությունն այն է, որ հեղինակը նյութը կապում է կոնցեպտուալ մետաֆորայի տեսության հետ՝ ընդգծելով տարածական փորձի ճանաչողական առաջնությունը: «Երկար ժամանակ», «մոտ ապագա», «հեռավոր անցյալ», «ժամանակն անցնում է» տիպի ընդհանուր լեզվական կառուցվածքները և Ղարաբաղի բարբառի կոնկրետ փաստերը դիտարկվում են նույն սկզբունքի ներքո՝ վերացական ժամանակի ըմբռնումը մարմնավորված տարածական սխեմաների միջոցով: Սա աշխատանքի նկարագրական նյութը բարձրացնում է տեսական ընդհանրացման մակարդակի:

Գիտական նորույթը, տեսական և գործնական արժեքը

Ատենախոսության գիտական նորույթը նախ և առաջ այն է, որ Ղարաբաղի բարբառում տարածական և ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող բառամիավորները առաջին անգամ ներկայացվում են միասնական, համակարգված քննության շրջանակում: Նյութը դիտարկվում է միաժամանակ ծագումնաբանական, բառակազմական, իմաստաբանական և գործառական առումներով: Առաջարկված դասակարգումները, հոմանշային շարքերի բացահայտումը, բնիկ ու փոխառյալ շերտերի փոխհարաբերության մեկնաբանումը, տարածական և ժամանակային իմաստների փոխներթափանցման փաստարկումը և լեզվական տվյալների կապը ժողովրդական կենցաղի ու աշխարհընկալման հետ աշխատանքի հիմնական նոր արդյունքներն են:

Տեսական առումով հետազոտությունը նպաստում է Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի իմաստային քննության ամբողջականացմանը, բարբառային

իմաստաբանության և պատմական բառագիտության հարցերի ճշգրտմանը, ինչպես նաև տարածություն-ժամանակ ճանաչողական կապի հայերեն նյութով լուսաբանմանը: Գործնական առումով արդյունքները կարող են օգտագործվել հայ բարբառագիտության, բառագիտության, իմաստաբանության և լեզվամշակութաբանության դասընթացներում, ինչպես նաև Արցախի ոչ նյութական լեզվամշակութային ժառանգության պահպանման ծրագրերում:

Եզրակացությունները բխում են կատարված քննությունից և համապատասխանում են առաջադրված խնդիրներին: Դրանցում ընդհանրացված են բնիկ ու փոխառյալ բառաշերտերի դերը, հոմանշային բազմազանությունը, դարձվածային միավորների մասնակցությունը, բնական միջավայրի, կենցաղի, պատմական հիշողության և տոնածիսական համակարգի ազդեցությունը ժամանակի ու տարածության լեզվական կաղապարավորման վրա, ինչպես նաև տարածական ընկալման առաջնայնությունը ժամանակային իմաստների ձևավորման մեջ:

Նկատառումներ և հետագա ուսումնասիրության հեռանկարներ

Ատենախոսության գիտական արժանիքները բարձր գնահատելով՝ անհրաժեշտ ենք համարում ներկայացնել երկու նկատառում, որոնք կարող են մատնանշել քննվող հիմնախնդրի հետագա ուսումնասիրության հնարավոր ուղղությունները:

1. Աշխատանքի առանցքը Ղարաբաղի բարբառում տարածական և ժամանակային հարաբերություններ արտահայտող բառամիավորների քննությունն է: Ներածության մեջ հեղինակը պարզաբանում է «հարաբերություն» եզրույթի՝ աշխատանքում ընդունված լայն լեզվաբանական ըմբռնումը: Կարծում ենք՝ կատարված ուսումնասիրությունը միաժամանակ ամուր հիմք է ստեղծում հետագայում խնդիրը առավել ընդգրկուն քննության ենթարկելու՝ տարածական և ժամանակային հարաբերությունների արտահայտությունը դիտարկելով նաև լեզվական մյուս մակարդակներում՝ ձևաբանական, շարահյուսական և տեքստային դրսևորումներով:

2. Հետազոտության մեջ ներկայացված հարուստ բառային նյութը հնարավորություն է տալիս հետագայում կատարելու նաև դրա քանակական և տարածքային համակարգում՝ բառամիավորները դասակարգելով ըստ ծագումնաբանական շերտերի, իմաստային ենթախմբերի, բառակազմական տիպերի և առանձին խոսվածքներում ունեցած տարածվածության: Նման աշխատանքը կարող է լրացնել ատենախոսության արդյունքները և նպաստել Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի համընդգրկուն ներկայացմանը:

Եզրակացություն. գնահատական

Աշխատանքը ինքնուրույն, ավարտուն և գիտականորեն արժեքավոր հետազոտություն է: Այն ունի հստակ նպատակադրում, հարուստ փաստական հիմք, կառուցվածքային տրամաբանություն, վերլուծական հետևողականություն և տեսական ու գործնական նշանակություն: Հեղինակն ունի բարբառային նյութի խորքային ճանաչողություն, նյութը գիտականորեն համակարգելու, ստուգաբանական ու իմաստաբանական քննության ենթարկելու և ընդհանրացնող եզրահանգումներ կատարելու ակնհայտ կարողություն:

Ըստ ներկայացված տվյալների՝ ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հրապարակած յոթ գիտական հոդվածներում: Ատենախոսությունը համապատասխանում է հաստատված թեմային և Ժ.02.01 «Հայոց լեզու» մասնագիտության գիտական ուղղվածությանը, ինչպես նաև գիտական աստիճանաշնորհման համար սահմանված պահանջներին:

Էդիտա Ալթունյանի «Տարածաժամանակային հարաբերությունների արտահայտությունը Ղարաբաղի բարբառում» թեմայով ատենախոսությունն արժանի է դրական գնահատականի, իսկ հեղինակը միանգամայն արժանի Ժ.02.01 «Հայոց լեզու» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝ Բ.Գ.Թ., դոցենտ Լուսինե Գեորգիի Մարգարյան

«28»-ը օգոստոսի, 2026 թ.

Նախագահում եմ Բ.Գ.Թ., շուրջենթ Ժ.Գ. Մարգարյանին /
ստորագրությունը:

Գրքաբարձրում / Ժ. Մարգարյան /

